

MĂRCI DE OLAR DESCOPERITE LA ISACCEA (NOVIODUNUM) – JUD. TULCEA

Cristina Paraschiv-Talmațchi
Aurel Stănică

Abstract: *We have deemed it necessary to start with a short description of the archaeological campaigns undertaken in Isaccea / Noviodunum, specifying the sites that they targeted for the creation of a general image, but our intention is to make known a part of the archaeological material that resulted from these campaigns, represented by ceramic vessel fragments that bear potter's marks. It is a batch of 45 such pieces, composed of nine old discoveries (six from 1953 and three from 1970-1971) and 36 that are more recent (appearing during 1995-2003). To this we have added, for the sake of comparison, a fragment (from 1996) that only displays uneven surfaces.*

We do not think that the pieces from 1953 have been published. They probably originate from the cliff area. The ones from 1970-1971, which have appeared as a result of carrying out some surveys on the eastern confines, have been published by I. Barnea and Al. Barnea. We have mentioned them for the creation of a complete image regarding this type of materials. The last 36 come from the civil settlement (outside the walls – from the south-eastern edge of the Roman-Byzantine city), from the city (the Turnul Mare area), and from the “Cămin de lut” or “Lutărie” points (outside the walls). From a chronological point of view, the pieces that have been analyzed belong to the 10th – 11th centuries, although, on the basis of some signs rendered as marks, as well as on the basis of the manufacturing method of some of the containers, we do not rule out the possibility that a part of them could have been made later – maybe even during the 12th century AD.

The potter's marks, present on the bottom of the vessels that were discovered in Isaccea-Noviodunum have been made in relief. Many of them have analogies among similar discoveries from Romania; some are alike or have common elements with marks that are present on containers that appeared in sites from other countries. It must be said that, among the pieces that we have presented, there are items for which we have not been able to find analogies (described in the catalogue at the positions 1, 14, 32 and 38).

Key words: *Isaccea-Noviodunum, potter's marks, 10th–11th centuries*

Cuvinte cheie: *Isaccea - Noviodunum, mărci de olar, secolele X – XI*

Cetatea Noviodunum este situată în punctul *Pontonul Vechi*, la aproximativ 2 km de orașul Isaccea (jud. Tulcea), pe un promontoriu din apropierea celui mai important vad al Dunării din partea nordică a Dobrogei. Aici a fost identificată, încă din secolul al XIX-lea, vatra anticului Noviodunum¹. Spre sfârșitul aceluiași veac, în 1895, a fost întocmit, de către P. Polonic, cu ocazia unei vizite efectuată aici și în împrejurimi, un prim plan al cetății, pe baza fragmentelor de ziduri care se observau la suprafață².

Săpăturile arheologice de la Noviodunum au fost inițiate în 1953 și au continuat în anii 1955-1956, 1964, 1972, 1976, de un colectiv condus de I. Barnea, care a fost secondat de B. Mitrea, N. Angheliescu, în primele campanii, și de Al. Barnea³. Acestea au vizat latura (incinta) nordică, ce se afla într-un continuu proces de distrugere datorat acțiunii apelor Dunării.

¹ Desjardins 1868, 264.

² Planul realizat de P. Polonic a fost publicat abia în 1957 de I. Barnea și colaboratorii săi. Barnea, Mitrea, Angheliescu 1957, 156.

³ Ștefan *et alii* 1954, 175-182; Barnea, Mitrea, Angheliescu 1957, 156-162; Barnea, Mitrea, 1959, 462; Barnea, 1977, 103-122; Barnea, Barnea 1984, 97-105.

Colectivul de cercetare de la Noviodunum a efectuat, în anii 1964, 1967, 1970, 1971 și 1973, o serie de sondaje pe incinta de est⁴, în ultimul an (1973) astfel de lucrări fiind desfășurate și pe incinta de sud⁵.

În anul 1990, Fl. Topoleanu și Gh. Mănușu-Adameșteanu au realizat o serie de săpături în așezarea civilă din apropierea cetății. Cu această ocazie a fost identificat un nucleu de locuire din secolul al XIII-lea, care suprapunea o necropolă (ce a funcționat în veacurile XII–XIII) și mai multe niveluri de locuire din secolul al XI-lea, care, la rândul lor, suprapun complexe de epocă romano-bizantină⁶.

Cu excepția câtorva rapoarte, rezultatele sondajelor și cercetărilor arheologice nu au fost publicate. De aceea, informațiile și datele edite, se dovedesc, uneori, inconsistente și fără pretenția de a lămuri aspecte importante din istoria unuia dintre cele mai importante puncte strategice și economice din zona gurilor Dunării.

În anul 1995, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea a înscris în programul de cercetare reluarea săpăturilor arheologice de la Noviodunum. Proiectul a fost elaborat de V. H. Baumann și urmărea, într-o primă fază, raportul dintre așezarea civilă, delimitată de valurile de pământ și cetatea cu ziduri din piatră⁷. Investigarea așezării civile, din epoca medie-bizantină, a fost inițiată în 1990 și a fost continuată, prin cele două secțiuni magistrale, în anii 1995-1997 și 2003⁸. Complexele, materialul arheologic recoltat, în special monedele, par să indice o reluare a locuirii din zona *extramuros* la sfârșitul secolului al X-lea, concomitent cu locuirea din cetate. Investigațiile arheologice au relevat existența unei așezări deosebit de înfloritoare în veacul al XI-lea, marcată, însă, de distrugerile populațiilor migratoare (pecenegi, uzi și cumani). Se pare că în urma atacului cumanilor, din 1095, locuirea *extramuros* încetează, zona fiind ocupată de o necropolă plană de inhumație din veacul al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea. Locuirea în zonă este reluată în primele decenii ale veacului al XIII-lea, dar nu pentru o perioadă lungă de timp, căci, în 1242, tătarii au provocat noi distrugereri. Rezultatele campaniei arheologice desfășurate în anul 2003 indică, însă, că așezarea civilă a continuat să fie locuită și după 1242, până la cucerirea otomană de la începutul secolului al XV-lea⁹.

Începând cu anul 1997 cercetările s-au concentrat asupra incintei de sud și a zonei *intramuros*¹⁰. Aceste cercetări au evidențiat o depunere consistentă din secolele X–XV, care depășește, pe alocuri, 2-3 m grosime, și o locuire romană surprinsă în punctele Turnul Mare, Turnul de Colț și Turnul A, unde au fost semnalate mai multe monede și tezaure monetare, precum și o cantitate foarte mare de ceramică și obiecte caracteristice acestei epoci.

În cetate și în așezarea civilă au fost descoperite mii de monede, un număr semnificativ de sigilii, obiecte de podoabă și de cult, arme, piese de harnașament, unelte, ceramică locală și de import ce impresionează prin cantitate, calitate și varietatea formelor. Putem adăuga, la

⁴ Barnea 1977, 105-106.

⁵ Barnea, Barnea 1984, 101.

⁶ Barnea, Mănușu-Adameșteanu, Topoleanu 1996, 62-63.

⁷ Baumann *et alii* 1998, 34-35; Baumann 2006, 8-9.

⁸ Baumann *et alii* 1998, 34-35; Baumann *et alii* 2003, 156-157.

⁹ Mănușu-Adameșteanu, Stănică 2004, 148.

¹⁰ Mănușu-Adameșteanu 1999, 47; Baumann, Mănușu-Adameșteanu 2000, 108-110; Baumann *et alii* 2001, 157-159; Baumann *et alii* 2004, 186-188; Baumann *et alii* 2005, 181-187.

aceste mărturii, numărul mare de monede, sigilii și obiecte, ce provin din descoperiri fortuite din zona cetății Noviodunum¹¹. Toate aceste descoperiri conturează imaginea unei așezări cu caracter urban, fortificată, ce pare a se detașa net, din toate punctele de vedere, de celelalte centre dobrogene din secolele X–XIV¹².

Am considerat necesar să începem cu un mic istoric al campaniilor arheologice desfășurate la Isaccea–Noviodunum și cu precizarea punctelor vizate de acestea pentru formarea unei imagini generale, dar intenția noastră este aceea de a face cunoscut o parte din materialul arheologic, rezultat în timpul acestor campanii, reprezentat de fragmente de vase ceramice care poartă marcă de olar. Este vorba de un lot de 45 de astfel de piese compus din nouă descoperiri vechi (șase din anul 1953 și trei din anii 1970–1971) și 36 mai noi (apărute în perioada anilor 1995–2003). Lor le-am adăugat, pentru comparație, un fragment (din 1996) care prezintă doar denivelări (Pl. VIII/46).

Piesele din anul 1953 nu credem că au văzut lumina tiparului. Ele provin, probabil, din zona falezii. Cele din anii 1970–1971, apărute ca urmare a efectuării unor sondaje pe incinta de est, au fost publicate de I. Barnea și Al. Barnea¹³. Le-am amintit pentru realizarea unei imagini cât mai complete referitoare la acest tip de materiale. Ultimele 36 provin din așezarea civilă (*extramuros* – din marginea de SE a cetății romano-bizantine), din cetate (zona Turnul Mare) și din punctul *Cariera de lut* sau *Lutărie* (*extramuros*). Din punct de vedere cronologic, piesele analizate aparțin secolelor X–XI, deși, pe baza unor semne redade ca marcă, precum și a modului de confecționare a unora dintre recipiente, nu excludem posibilitatea ca o parte dintre acestea să fie mai târzii – eventual din secolul al XII-lea p.Chr. Este doar o ipoteză ce trebuie urmărită în timp, în funcție de rezultatele viitoarelor campanii.

Mărcile de olar, prezente pe fundul vaselor descoperite la Isaccea–Noviodunum, au fost realizate în relief. Ele redau semne geometrice (linii, cerc, cercuri concentrice, pătrat etc.), alfabetiforme (asemănătoare literelor „Z”, „E”, „n”, „A” sau „Δ” etc.), skeomorfe (săgeată, furcă cu patru brațe) și, posibil, zoomorfe (cal). Prima grupă este cel mai bine reprezentată. Din punct de vedere a încărcăturii/a posibilei semnificații, mărcile de aici pot fi încadrate în sistemul semnelor magico-religioase (cercul, spirala plană, pătratul, crucea, roata cu spițe, calul, runele), în sistemul semnelor alfabetiforme și al celor tehnice (skeomorfe)¹⁴. Multe dintre ele își găsesc analogii printre semnele prezente pe vase descoperite la noi în țară: două cercuri concentrice apar redade ca marcă de olar și pe vase apărute la Capidava – jud. Constanța (a doua jumătate a sec. X – mijlocul sec. XI)¹⁵, Garvăn–*Dinogetia* – jud. Tulcea (sec. X – prima jumătate a sec. XII, cu mențiunea că cele mai multe sunt din sec. X–XI)¹⁶, Păcuiul lui Soare – jud. Constanța (sec. X–XI)¹⁷ etc.; săgeata este prezentă pe fundul unor recipiente de la

¹¹ Barnea 1968, 239-248; Barnea 1977, 103-122; Barnea, Barnea 1984, 97-105; Barnea 1997, 353-360; Mănușu-Adameșteanu 1984, 237-256; Mănușu-Adameșteanu 1999, 47-48; Mănușu-Adameșteanu 2001, 57-58, 143-147; Mănușu-Adameșteanu, Poll 2006, 436-437.

¹² Bogăția și varietatea materialelor arheologice descoperite la Noviodunum, au permis unor cercetători să localizeze aici un important oraș medieval – Vicina.

¹³ Barnea, Barnea 1984, 103, 516, pl. 14.

¹⁴ Paraschiv-Talmațchi 2006, 62-84, cu o discuție mai largă asupra sistemelor amintite.

¹⁵ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, 217; Paraschiv-Talmațchi 2006, 93, pl. 32/4.21.

¹⁶ Ștefan *et alii* 1967, 207, fig. 132/2,3; 209, fig. 133/13,22; 216, fig. 138/2,3.

¹⁷ Diaconu, Vîlceanu 1972, 131, fig. 54.

Capidava (a doua jumătate a sec. X – mijlocul sec. XI)¹⁸ și Garvăn–*Dinogetia* (sec. X – a doua jumătate a sec. XI)¹⁹; spirala plană pe vase apărute la Garvăn–*Dinogetia* (sec. X – a doua jumătate a sec. XI)²⁰ și Ostrov – jud. Tulcea (sec. XI–XII)²¹; clepsidra apare pe fundul unor recipiente descoperite la Garvăn–*Dinogetia* (sec. X – prima jumătate a sec. XI)²² și București – punctul Băneasa–*Străulești* (sec. X p.Chr.)²³; steaua cu șase brațe este prezentă pe vase de la Garvăn–*Dinogetia* (sec. X – a doua jumătate a sec. XI)²⁴, Păcuiul lui Soare (sec. X–XI)²⁵ și Câmpineanca – jud. Vrancea (sec. X–XI)²⁶; cercul cu trei raze îl întâlnim la Istria – jud. Constanța (sec. VIII–IX)²⁷; semnul asemănător literei „Y”, dar cu hasta inferioară barată, apare pe vase de la Garvăn–*Dinogetia* (sec. X – a doua jumătate a sec. XI)²⁸ și Hârșova (sec. X–XII)²⁹ etc.

Unele dintre semnele redată ca marca, pe vasele descoperite la Isaccea–*Noviodunum*, sunt asemănătoare sau au elemente comune cu mărci prezente pe recipiente apărute în situri din alte țări. Astfel, pe un vas din așezarea de la Limbari–*Căprăria* (Republica Moldova) a fost semnalată o marcă ce redă o roată cu patru spițe și două toarte³⁰, dar și una asemănătoare literei „Z”³¹. Comparativ, pentru Isaccea–*Noviodunum*, amintim marca circulară, prezentă în catalogul nostru la poziția 38, care prezintă o toartă, precum și pe acelea de la pozițiile 8 și 33 care redau litera „Z”. În Bulgaria, la Plisca³², a fost semnalat un vas a cărui marcă redă o roată cu trei spițe (asemănătoare celei de la poziția 7 din catalogul nostru); la Preslav³³ unul care prezintă o cruce aproape identică cu aceea de la poziția 39, cu mențiunea că prima este inclusă în cerc; la Popina, Krivina și Nova Černa³⁴ vase cu marcă tip clepsidră (în catalog a se vedea piesa de la poziția 11), iar la Preslav³⁵ cu marcă ce redă o săgeată (corespunzătoare mărcii de la poziția 5). Tipul de marcă ce redă roata cu trei spițe a fost semnalat și pe vase din necropola Saltovo, iar acela circular, cu două toarte, în necropola de la Podgorovsk, ambele situri plasate în teritoriile slave de la nord de Marea Neagră³⁶. De remarcat că printre piesele prezentate de noi sunt și exemplare cărora nu am reușit să le găsim analogii (descrise în catalog la pozițiile 1, 14, 32 și 38 – cu mențiunea că pentru ultima putem lua în calcul doar elemente comune, amintite, de altfel, mai sus).

¹⁸ Florescu, Florescu, Diaconu 1958, 219, fig. 114/23, 24.

¹⁹ Ștefan *et alii* 1967, 214, fig. 137/19.

²⁰ Ștefan *et alii* 1967, 207, fig. 132/8.

²¹ Paraschiv-Talmațchi 2006, 183, pl. 53/22.20; Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2006, sub tipar.

²² Ștefan *et alii* 1967, 209, fig. 133/60.

²³ Constantiniu, Panait, Cristache-Panait 1965, 111, fig. 31/5.

²⁴ Ștefan *et alii* 1967, 213, fig. 136/8, 15.

²⁵ Diaconu, Vîlceanu 1972, 131, fig. 54.

²⁶ Spinei 1985, 192, fig. 20/13.

²⁷ Zirra 1963, 386, fig. 22/5; Fiedler 1992, Taf. 28/1.

²⁸ Ștefan *et alii* 1967, 207, fig. 132/48, 49.

²⁹ Aricescu 1971, 360, fig. 9/d, 362, fig. 11.

³⁰ Hîncu 1968, 113, fig. 3/13.

³¹ Hîncu 1968, 113, fig. 3/14.

³² Dončeva-Petkova 1977, 134, fig. 40/22.

³³ Dončeva-Petkova 1977, 134, fig. 40/7.

³⁴ Dončeva-Petkova 1977, 136, fig. 43/11.

³⁵ Dončeva-Petkova 1977, 136, fig. 43/36.

³⁶ Pletneva 1967, 126, fig. 32/2,4.

Dintre tipurile de degresanți folosiți la confecționarea acestor recipiente ne-au atras atenția: calcarul, cochiliile și ceramica, toate pisate. Sunt elemente a căror prezență în pastă pare a fi intenționată și care pot delimita, oarecum, un spațiu comercial sau de producție.

Calcarul alb, în granule mai mari sau mai mici, a fost semnalat, pentru teritoriul Dobrogei, în pasta vaselor descoperite la Garvăn–*Dinogetia*³⁷, Isaccea–*Noviodunum*, Iglîța–*Troesmis*³⁸, Ostrov³⁹, Basarabi⁴⁰, Mangalia⁴¹ și Păcuil lui Soare⁴². Comasarea primelor patru așezări menționate în colțul nord-vestic al arealului danubiano-pontic, cu vase ce conțin granule de calcar alb în pastă, presupune folosirea unui „degresant” specific acestei zone, în timp ce vasele din ultimele localități puteau ajunge aici pe cale comercială. Interesant este că, toate au fost încadrate în perioada secolelor X–XII, sprijinind astfel ideea difuzării unora dintre ele de la o regiune la alta.

Cochiliile de melci pisate au fost precizate în pasta vaselor apărute la Nufăru⁴³, Iglîța–*Troesmis*⁴⁴, Isaccea–*Noviodunum*, Mihai Bravu⁴⁵ și Tulcea⁴⁶. Observăm și în acest caz o comasare în zona nordică a provinciei, cu o încadrare cronologică în secolele IX–XI.

Prezența ceramicii pisate a fost semnalată în pasta recipientelor descoperite la Canlia⁴⁷, Istria⁴⁸, Isaccea, Mihai Bravu⁴⁹ și Nalbant⁵⁰. De data aceasta nu mai este vorba de o microzonă, ci de așezări disparate teritorial, trei dintre siturile respective fiind datate în secolele VIII–X, iar al patrulea în veacurile IX–X.

Considerăm că mare parte din vasele cu marcă analizate au fost confecționate de meșteri locali. Unele dintre ele (25, 26, 46 și, probabil, 35) par a sugera, prin tipul de pastă (ca degresant, consistență și culoare dobândită prin coacere), prin stilul de lucru asemănător, că sunt produsul unui singur olar. De altfel, prezența meșterilor olari la Isaccea, pentru secolele X–XI, este atestată și de descoperirea unei instalații de ars vase și a unui atelier de olar⁵¹.

În încheiere, prezentăm catalogul mărcilor de olar semnalate la Isaccea–*Noviodunum*, descrierea pieselor cuprinzând date despre poziția de descoperire din cadrul sitului, anul apariției, tipul de ardere al vasului, compoziția pastei din care a fost confecționat recipientul, descrierea semnului redat ca marcă și alte informații tehnice, acolo unde a fost cazul.

³⁷ Ștefan *et alii* 1967, 134.

³⁸ Mănușu-Adameșteanu 1980, 233.

³⁹ Paraschiv-Talmațchi, Stănică 2006, sub tipar.

⁴⁰ Barnea 1962, 355-356.

⁴¹ Barnea 1959, 905.

⁴² Diaconu, Vîlceanu 1972, 71.

⁴³ Mănușu-Adameșteanu 1980, 232-233.

⁴⁴ Mănușu-Adameșteanu 1980, 232-233.

⁴⁵ Mănușu-Adameșteanu 1990, 185.

⁴⁶ Vasiliu, Mănușu-Adameșteanu 1984, 144.

⁴⁷ Irimia 1981, 118.

⁴⁸ Condurachi 1957, 70.

⁴⁹ Mănușu-Adameșteanu 1990, 185.

⁵⁰ Simion 1971, 235.

⁵¹ Mănușu-Adameșteanu 1991, 60, nota 6; Bauman *et alii* 1997, 35.

Catalogul mărcilor de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea**ISACCEA (jud. Tulcea). Punct *Pontonul Vechi*. Așezare****Zona falezei**

1. Descoperire din anul 1953. Inv. 30620.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 8,6 cm și o grosime de 1,3-1,5 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu mică mărunță, care prezintă marcă în relief: probabil două triunghiuri isoscele unite de un segment de dreaptă ale cărui capete pornesc de pe bazele lor (Pl. I/1 și IV/1).

Sec. X–XI.

2. Descoperire din anul 1953 (S I, caroul 1, - 0,80 m). Inv. 30621.

Fund (cu un diametru de 7,8 cm și o grosime de 1,2 cm) de vas ars oxidant, cu peretele cenușiu deschis în profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu mică de granulație medie și rare urme de calcar. Prezintă un semn în relief, de formă triunghiulară, ce pare a reprezenta o marcă (Pl. I/2 și IV/2).

Sec. X–XI.

3. Descoperire din anul 1953 (S I, caroul 3, - 0,05 m). Inv. 30623.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 8 cm și o grosime de 0,6-0,8 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată înceată din pastă cu rare urme de calcar, care prezintă marcă în relief: probabil un semn alfabetiform (un „T” cu hasta verticală despăcată în două în partea inferioară sau un „Y” cu hasta inferioară barată) (Pl. I/3 și IV/3).

Sec. X–XI.

4. Descoperire din anul 1953 (S I, caroul 3). Inv. 30625.

Fund fragmentar (cu un diametru de 10,3 cm și o grosime de 0,9 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu mică mărunță și rare urme de calcar de granulație mică, ce prezintă marcă în relief: probabil semn alfabetiform (o ligatură?) (Pl. I/4 și IV/4).

Sec. X–XI.

5. Descoperire din anul 1953 (S I, caroul 6, - 0,60 m). Inv. 30622.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 11 cm și o grosime de 0,9-1 cm) de vas ars oxidant, lucrat la roată semi-rapidă din pastă curată, care prezintă marcă în relief: o săgeată (Pl. I/5 și IV/5).

Sec. X–XI.

6. Descoperire din anul 1953. Inv. 30624.

Partea inferioară a unui vas ars inoxidant lucrat la roată semi-rapidă, din pastă cu rare urme de mică de granulație medie și microprundișuri. Pe fund (al cărui diametru este de 8 cm, iar grosimea de 0,9 cm) poartă un semn, în relief, susceptibil a reprezenta o marcă: un „X” ? (Pl. I/6 și IV/6).

Sec. X–XI.

Sondaje pe incinta de est

7. Descoperire din campaniile desfășurate în anii 1970–1971 (în strat).

Fund fragmentar de vas lucrat la roată din pastă cu nisip, care prezintă marcă în relief: roată cu trei spițe (Pl. I/7).

Sec. X–XI

Bibliografie: Barnea, Barnea 1984, 103, 516, Pl. 14.

8. Descoperire din campaniile desfășurate în anii 1970–1971 (în strat).

Fund fragmentar de vas lucrat la roată din pastă cu nisip, care prezintă marcă în relief: asemănătoare literei „Z” (Pl. I/8).

Sec. X–XI

Bibliografie: Barnea, Barnea 1984, 103, 516, Pl. 14.

9. Descoperire din campaniile desfășurate în anii 1970–1971 (în strat).

Fund fragmentar de vas lucrat la roată din pastă cu nisip, care prezintă marcă în relief: probabil litera „II” înscrisă într-un oval. Ultimul este mai slab reliefat (Pl. I/9).

Sec. X–XI

Bibliografie: Barnea, Barnea 1984, 103, 516, Pl. 14.

Așezarea civilă (extramuros)

10. Descoperire din anul 1995 (S I, caroul 3). Inv. 46857.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă, din pastă cu rare urme de calcar și scoici măcinate. Pe fund (al cărui diametru existent este de 4,9 cm, iar grosimea de 0,5 cm) păstrează urma unei mărci redată în relief: probabil roată cu spițe (Pl. I/10 și V/10).

Sec. X–XI.

11. Descoperire din anul 1995 (S I, caroul 10, - 0,56 m). Inv. 46858.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 7 cm și o grosime de 0,5 cm) de vas ars inoxidant, lucrat la roată lentă din pastă cu mică de granulație medie și rare urme de calcar, care prezintă marcă în relief: o clepsidră (Pl. I/11 și V/11).

Sec. X–XI.

12. Descoperire din anul 1995 (S I, caroul 19, - 0,45 m). Inv. 46867.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 7,5 cm și o grosime de 0,7 cm) de vas ars inoxidant, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu rare urme de scoici pisate, care prezintă marcă în relief: probabil cerc cu două coarde (Pl. I/12 și V/12).

Sec. X–XI.

13. Descoperire din anul 1995 (S II, caroul 1, - 0,50 m). Inv. 46870.

Fund (cu un diametru de 8 cm și o grosime de 0,8 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu rare urme de calcar, care prezintă marcă în relief: cerc de la care pornește o linie ușor arcuită spre exterior, însoțit de un semn care pare un cal (Pl. I/13 și V/13).

Sec. X–XI.

14. Descoperire din anul 1995 (S III, caroul 4, Gr. 24). Inv. 46865.

Partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă, din pastă cu rare urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru este de 9,7 cm) poartă un semn (ca o furcă cu patru brațe) slab reliefat, ce se putea forma și ca urmare a folosirii unei lopățele înguste pentru desprinderea vasului de pe roată. Poate fi, însă, și o marcă tocită ca urmare a folosirii dese a recipientului, mai ales că unele brațe nu sunt drepte (Pl. I/14 și V/14).

Sec. X–XI.

15. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: două cercuri concentrice (Pl. I/15).

Sec. X–XI

16. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: o linie care pornește de la marginea zonei plate și care depășește ușor centrul acesteia (Pl. I/16).

Sec. X–XI

17. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: două linii care străbat, ca două coarde, zona plată a vasului (Pl. II/17).

Sec. X–XI

18. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: un semicerc împărțit în două părți egale de o linie care se ramifică din el (Pl. II/18).

Sec. X–XI

19. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: o linie arcuită din care pornesc alte două linii drepte scurte. Semnul este însoțit, pe una din părți, de o linie scurtă dreaptă (Pl. II/19).

Sec. X–XI

20. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: asemănătoare literei grecești „Γ” (Pl. II/20).

Sec. X–XI

21. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: o linie frântă care amintește de litera „Z”, dar cu brațul inferior prelungit (Pl. II/21).

Sec. X–XI

22. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: asemănătoare literei „Y” (Pl. II/22).

Sec. X–XI

23. Descoperire din anul 1995.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: țepușă (Pl. II/23).

Sec. X–XI

24. Descoperire din anul 1996 (S I, caroul 8, - 1,20-1,30 m). Inv. 69894.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 7,2 cm și o grosime de 0,6 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu rare urme de calcar, care prezintă marcă în relief: spirală (Pl. II/24 și V/24).

Sec. X–XI.

25. Descoperire din anul 1996 (S I, caroul 17, Gr. 31). Inv. 46866-46861.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 8,2 cm și o grosime de 0,3-0,5 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu rare urme de calcar și mică mărunță, care prezintă marcă în relief: roată cu spițe (Pl. II/25 și VI/25).

Sec. X–XI.

26. Descoperire din anul 1996 (S I, caroul 17, Gr. 31). Inv. 46859.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant (care a suportat arderi secundare) lucrat la roată semi-rapidă, din pastă cu mică mărunță și urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru existent este de 4,7 cm, iar grosimea de 0,3-0,4 cm) prezintă marcă în relief: probabil cerc (Pl. II/26 și VI/26).

Sec. X–XI.

27. Descoperire din anul 1996 (S II, caroul 1, în strat). Inv. 46868.

Fragment din partea inferioară a unui vas, ars oxidant (la cărămiziu-galben), lucrat la roată semi-rapidă, din pastă cu mică, rare microprundișuri și scoici pisate. Pe fund (al cărui diametru existent este de 9,4 cm, iar grosimea de 0,4 – 0,5 cm) prezintă urme în relief ce par a indica o marcă (Pl. II/27 și VI/27).

Sec. X–XI.

28. Descoperire din anul 1996 (S III, caroul 3, Gr. 35, - 2,80 m). Inv. 46864.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 5,5 cm și o grosime de 0,8 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată încetă din pastă gălbui-crem, puțin poroasă, cu urme de calcar și cu microprundișuri, care prezintă marcă în relief: cerc cu punct în mijloc. Punctul pare a fi unit cu cercul printr-un segment de dreaptă (poate fi, însă, o unire neintenționată, lemnul roții putându-se deteriora ușor în momentul sculptării formei viitorului semn al mărcii (Pl. II/28 și VI/28).

Sec. X–XI.

29. Descoperire din anul 1996.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: două cercuri concentrice (Pl. II/29).

Sec. X–XI

30. Descoperire din anul 1996.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: asemănătoare literei „Z” dinspre care pornesc, spre marginea zonei plate, două linii paralele (Pl. II/30).

Sec. X–XI

31. Descoperire din anul 1996.

Fund de vas care prezintă marcă în relief: o spirală scurtă care amintește de una din formele literei „A” din alfabetul lui Eticus Histrus (Pl. II/31).

Sec. X–XI

Cetate

32. Descoperire din anul 1997 (S I, CT1, caroul 9). Fără nr. inv.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă, din pastă cu rare urme de scoici măcinate. Pe fund (al cărui diametru existent este de 11 cm, iar grosimea de 0,5-0,7 cm) prezintă marcă în relief: probabil semn alfabetiform, asemănător literei „n” (Pl. II/32 și VI/32).

Sec. X–XI.

33. Descoperire din anul 1997 (S I, CT1, carourile 10-11, - 0,30-0,50 m). Inv. 46871.

Fund fragmentar (cu un diametru de 9,5 cm și o grosime de 0,7 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu rare urme de calcar de granulație mică, ce prezintă marcă în relief: semn alfabetiform asemănător literei „Z” (Pl. III/33 și VI/33).

Sec. X–XI.

34. Descoperire din anul 1997 (S II, caroul 1, L1, - 2,40 m). Inv. 46863.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 7,4 cm și o grosime de 0,6-0,8 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată înceată din pastă, puțin poroasă, cu urme de calcar și ceramică sau cărămidă (de nuanță cărămizie-portocalie) pisată, care prezintă marcă în relief: probabil un oval segmentat de mai multe linii (Pl. III/34 și VII/34).

Sec. X–XI.

35. Descoperire din anul 1997 (S II, CT1, caroul 7, - 0,75-1,20 m). Fără nr. inv.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă, din pastă cu rare urme de scoici măcinate. Pe fund (al cărui diametru existent este de 5,9 cm, iar grosimea de 0,5 cm) prezintă urme în relief susceptibile a reprezenta un semn intenționat (Pl. III/35).

Sec. X–XI.

36. Descoperire din anul 2000 (CT VI, caroul 11, Cs. 9). Inv. 46862.

Fund fragmentar (cu un diametru existent de 9,4 cm și o grosime de 0,7 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată semi-rapidă din pastă cu rare microprundișuri, care prezintă marcă în relief: probabil semn alfabetiform („A” sau „Δ”) (Pl. III/36 și VII/36).

Sec. X–XI.

37. Descoperire din anul 2001 (CT VI, caroul 1, - 3,30 m, Niv. II). Inv. 46528.

Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată înceată, din pastă, puțin poroasă, cu rare urme de calcar. Pe fund (al cărui diametru existent este de 7,5 cm, iar grosimea de 0,9 cm) prezintă marcă în relief: un pătrat cu colțurile rotunjite, sau un cerc ușor turtit, segmentat de linii (Pl. III/37 și VII/37).

Sec. X–XI.

38. Descoperire din anul 2001 (CT VI, caroul 5, - 3,00 m). Inv. 46913.
Fund fragmentar (cu un diametru de 9,5-10 cm și o grosime de 0,8 cm) de vas ars oxidant lucrat la roată lentă din pastă cu rare urme de calcar și microprundișuri, care prezintă marcă în relief dispusă în zona centrală: un cerc (cu diametrul de 3 cm) cu toartă împărțit în trei părți relativ egale, fiecare incluzând câte un punct îngroșat (Pl. III/38 și VII/38).
Sec. X–XI.

Lutărie (zona extramuros)

39. Descoperire din anul 2002 (SII, caroul 3, Gr. 2, - 0,40 m). Fără nr. inv.
Fund fragmentar (cu un diametru existent de 9,5 cm și o grosime de 0,6-0,7 cm) de vas ars oxidant, lucrat la roată mai rapidă, din pastă cu nisip, care prezintă marcă în relief: probabil cruce (Pl. III/39 și VII/39).
Sec. X–XI.

40. Descoperire din anul 2002 (Gr. 3). Fără nr. inv.
Fragment din partea inferioară a unui vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă, din pastă curată (cu foarte rare urme de calcar). Pe fund (al cărui diametru existent este de 7,5 cm, iar grosimea de 0,4-0,5 cm) prezintă marcă slab reliefată: stea cu șase brațe (Pl. III/40 și VII/40).
Sec. X–XI.

Așezare civilă (zona extramuros)

41. Descoperire din anul 2003 (S III, caroul 20, - 0,70 m). Fără nr. inv.
Fund fragmentar (cu un diametru existent de 10,2 cm și o grosime de 0,5-0,6 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată lentă din pastă cu rare urme de calcar și cochilii de melci, care prezintă marcă în relief: asemănătoare unui pătrat, dar cu laturile ușor arcuite (Pl. III/41 și VIII/41).
Sec. X–XI.

42. Descoperire din anul 2003 (S III, caroul 20, - 0,70 m). Fără nr. inv.
Fund fragmentar (cu un diametru existent de 6,5 cm și o grosime de 0,4-0,5 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roată mai rapidă, din pastă cu fine urme de mică și nisip. Prezintă marcă în relief: asemănătoare unui pătrat cu o mediatoare, dar cu unele laturi ușor arcuite și îngroșate. Pe una din părți este flancat de o linie (Pl. III/42 și VIII/42).
Sec. X–XI.

43. Descoperire din anul 2003 (S III, caroul 20, - 0,70 m). Fără nr. inv.
Fund fragmentar (cu un diametru existent de 6,2 cm și o grosime de 0,6-0,8 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip și rare urme de calcar, care prezintă marcă în relief: asemănătoare literei „E” (Pl. III/43 și VIII/43).
Sec. X–XI.

44. Descoperire din anul 2003 (S III, caroul 30, - 0,20 m). Fără nr. inv.
Fund fragmentar (cu un diametru existent de 8,3 cm și o grosime de 0,9-10 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, care prezintă marcă în relief: o cruce gamată simplă cu două din brațe dispuse în poziție inversă (Pl. III/44 și VIII/44).
Sec. X–XI.

45. Descoperire din anul 2003 (S III, caroul 60, Gr. 10, - 1,04 m). Fără nr. inv.
Fund fragmentar (cu un diametru de 9,3 cm și o grosime de 0,7 cm) de vas ars oxidant, fără profunzime, lucrat la roata lentă din pastă cu nisip, care prezintă marcă în relief: probabil trident (Pl. III/45 și VIII/45).
Sec. X–XI.

Bibliografie

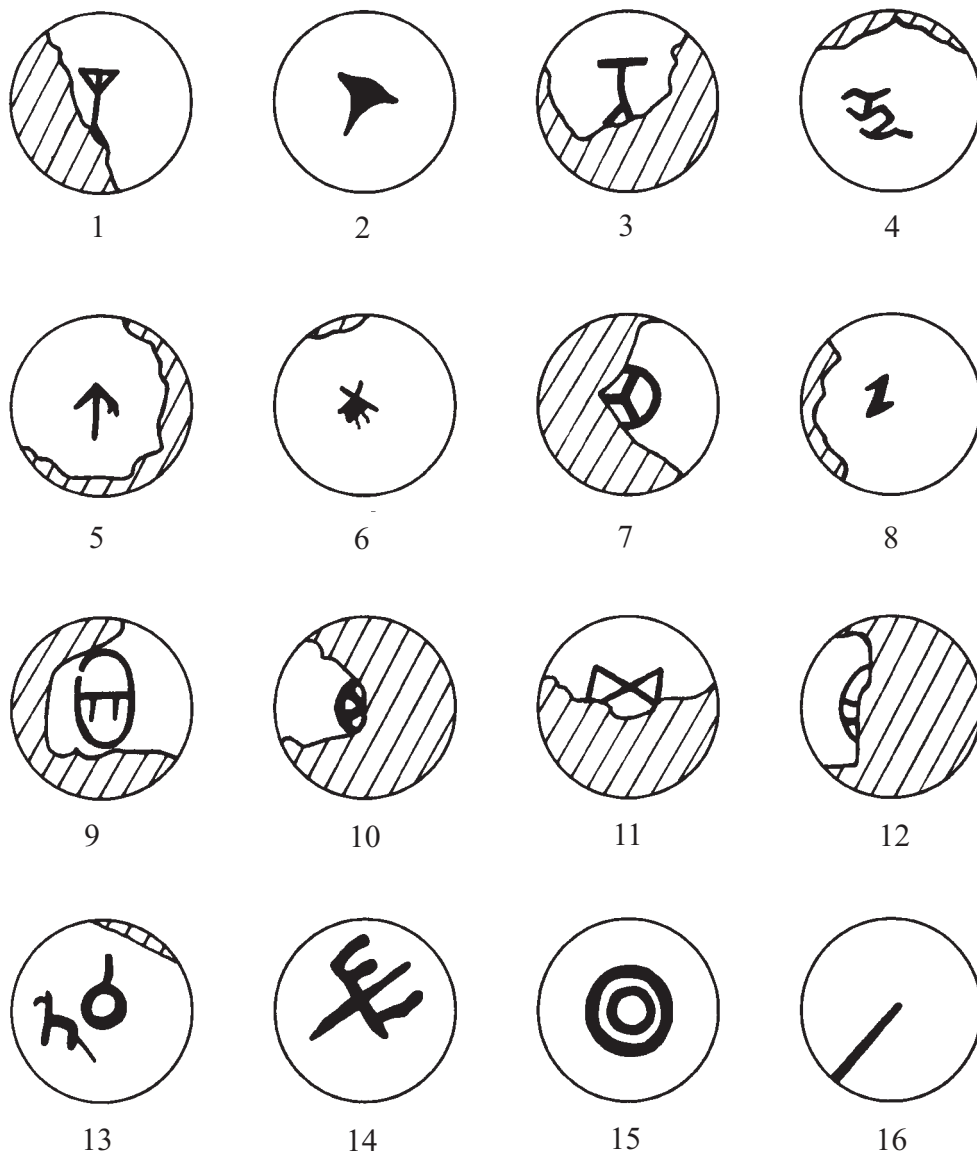
- Aricescu, A. 1971, *Noi date despre cetatea de la Hârșova*, Pontica 4, 351-370.
- Barnea, I. 1959, *Descoperiri arheologice din epoca feudală din Mangalia*, Materiale 6, 905.
- Barnea, I. 1962, *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, SCIV 13, 2, 355-356.
- Barnea, I. 1968, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*, SCN 4, 239-248.
- Barnea, I. 1977, *Noi descoperiri la Noviodunum*, Peuce 6, 103-122.
- Barnea, I. 1997, *Noviodunum în lumina sigiliilor bizantine*, SCIVA 48, 4, 353-360.
- Barnea, I., Barnea Al. 1984, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, Peuce 9, 97-105, 503-518.
- Barnea, I., Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Topoleanu, F. 1996, *Isaccea. în Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila, 62-63.
- Barnea, I., Mitrea, B. 1959, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, Materiale 5, 461-473.
- Barnea, I., Mitrea, B., Angheliescu, N. 1957, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, Materiale 4, 155-174.
- Baumann, V.H. 2006, *Cetatea romană și bizantină Noviodunum Repere arheologice*, Steaua Dobrogei 27-30, 4-13.
- Baumann, V.H., Mănușcu-Adameșteanu, Gh. 2000, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. *Campania 2000*, 108-110.
- Baumann, V.H., Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Iacob, M., Paraschiv, D., Mănăstireanu, S. 1997, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum] (Campaniile 1995-1997)*, CCA. *Campania 1997*, 34-35.
- Baumann, V.H., Stănică, A., Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Lockyear, K. 2003, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. *Campania 2003*, 156-157.
- Baumann, V.H., Stănică, A., Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Lockyear, K., Popescu, A., Sly, T., Bejenaru, L., Stoian, C., Bilavschi, G., Radu, L. 2004, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. *Campania 2004*, 186-188.
- Baumann, V.H., Stănică, A., Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Lockyear, K., Popescu, A., Sly, T., Bejenaru, L., Stoian, C., Radu, L., Dinu, N., Bejenaru, L. 2005, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. *Campania 2005*, 181-187.

- Baumann, V.H., Stănică, A., Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Popescu, A., Lockyear, K., Aparaschivei, D. 2001, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. *Campania 2001*, 157-159.
- Condurachi, Em. *et alii* 1957, *Șantierul arheologic Histria*, Materiale 4, 9-101.
- Constantiniu, M., Panait, P. I., Cristache-Panait, I. 1965, *Șantierul arheologic Băneasa-Străulești*, CAB 2, 75-237.
- Desjardins, E. 1868, *Voyage archéologique et géographique dans la région du Bas-Danube*, RA 18, 238-270.
- Diaconu, P., Vilceanu, D. 1972, *Păciiul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, București.
- Dončeva-Petkova, L. 1977, *Bălgarska bitova keramika. Prez rannoto srednovekovie (vtorata polovina na VI – kraja na X v.)*, Sofia.
- Fiedler, U. 1992, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, II, Bonn.
- Florescu, Gr., Florescu, R., Diaconu, P. 1958, *Capidava. Monografie arheologică*, I, București.
- Hîncu, I. G. 1968, *Pamjatniki balkano-dunaškoj kul'tury X-XIV vv. lesostepnoy polosy Moldavii, Arheologija, etnografija, i iskusctbovedenie Moldavii (Materialy i issledovanija)*, Chișinău.
- Irimia, M. 1981, *Observații preliminare privind așezarea antică de la Gura Canliei*, Pontica 14, 67-122.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh. 1980, *Urme de locuire din perioada feudal-timpurie la Troesmis*, Peuce 8, 230-247.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh. 1984, *Descoperiri mărunte de la Isaccea*, Peuce 9, 237-256.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh. 1990, *Raport preliminar asupra săpăturilor arheologice de salvare de la Mihai Bravu, jud. Tulcea-așezarea nr. 2*, Pontica 23, 183-219.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh. 1991, *Un cuptor medieval de ars ceramică descoperit la Nufăru, jud. Tulcea*, SCIVA 42, 1-2, 57-74.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh. 1999, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. *Campania 1999*, 47-48.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh. 2001, *Istoria Dobrogei în perioada 969-1204. Contribuții arheologice și numismatice*, București.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Poll, I. 2006, *Un tezaur de folles anonimi din clasa A 2+A 3, descoperit la Noviodunum-Vicina (?) - Isaccea*, Pontica 39, 435-459.
- Mănușcu-Adameșteanu, Gh., Stănică, A. 2004, *Isaccea, jud. Tulcea [Noviodunum]*, CCA. *Campania 2004*, 148.
- Paraschiv-Talmațchi, C. 2006, *Mărci de olar (secolele VII – XVI). Considerații și catalog pentru teritoriul carpato-danubiano-pontic*, București.
- Paraschiv-Talmațchi, C., Stănică, A. 2006, *Potter's marks appearing on vessels discovered in the settlement of Ostrov – Tulcea County*, Strabon 3, sub tipar.
- Pletneva, S. A. 1967, *Ot kočevij k gorodam Saltovo-Majackaja kul'tura*, Moscova.
- Simion, G. 1971, *Necropola feudal-timpurie de la Nalbant (județul Tulcea)*, Peuce 2, 221-248.
- Spinei, V. 1985, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X – XIII. Români și turanici*, Iași.
- Ștefan, Gh., Barnea, I., Bujor, E., Comșa, E., Constantinescu, Ș., Diaconu, P., Dragomir, I., Pompilian, Gh., Bichir, Gh., Constantiniu, Fl. 1954, *Șantier arheologic Garvăn (Dinogetia) (r. Măcin, reg. Galați)*, SCIV 5, 1-2, 161-197.

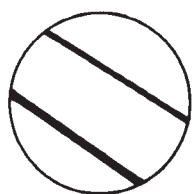
- Ștefan, Gh., Barnea, I., Comșa, M., Comșa, E. 1967, *Dinogetia. Așezarea feudală timpurie de la Bisericiuța-Garvăn*, I, București.
- Vasiliu, I., Mănucu-Adameșteanu, Gh. 1984, *Considerații finale asupra locuirii feudal-timpurii (sec. X-XI) de la Aegysus-Tulcea (campaniile 1959-1980)*, Peuce 9, 143-155.
- Zirra, Vl. 1963, *Dvuobradovyj mogil'nik rannefeodal'noj epohi v Kapul Viilor – Istrija, Dacia*, N.S. 7, 355-412.

Cristina Paraschiv-Talmațchi
Muzeul de Istorie Națională și Arheologie
Piața Ovidiu, nr. 12
900734, Constanța
Tel. 0241-618763

Aurel Stănică
Institutul de Cercetări Eco-Muzeale
Str. 14 Noiembrie nr. 5,
820009, Tulcea
Tel. 0240-512626
aurelstanica@gmail.com

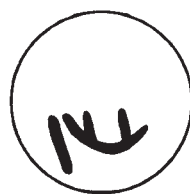
Pl. I. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.
Pl. I. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea
(Noviodunum) - Tulcea County.

17

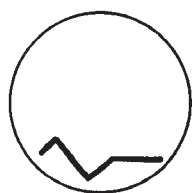
18

19

20

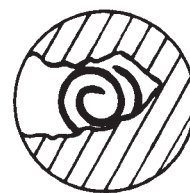
21

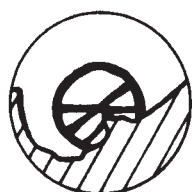
22

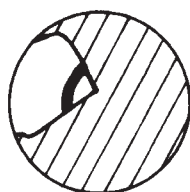
23

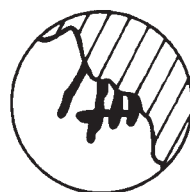
24

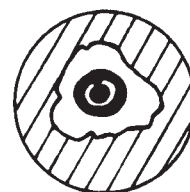
25

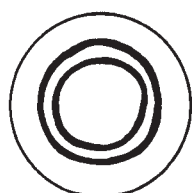
26

27

28

29

30

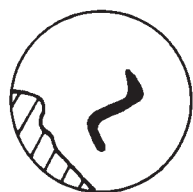
31

32

Pl. II. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.

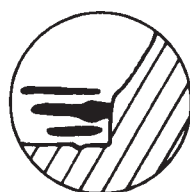
Pl. II. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea (Noviodunum) - Tulcea County.

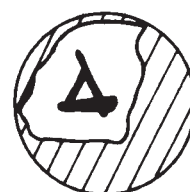
33

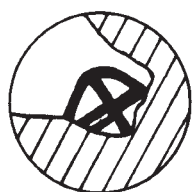
34

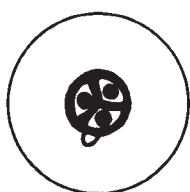
35

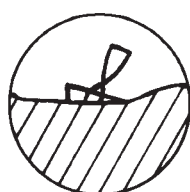
36

37

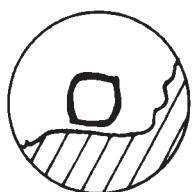
38

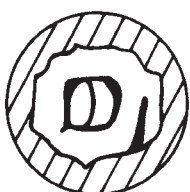
39

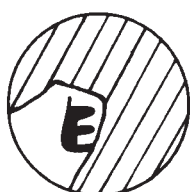
40

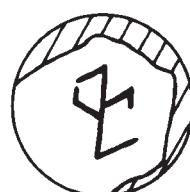
41

42

43

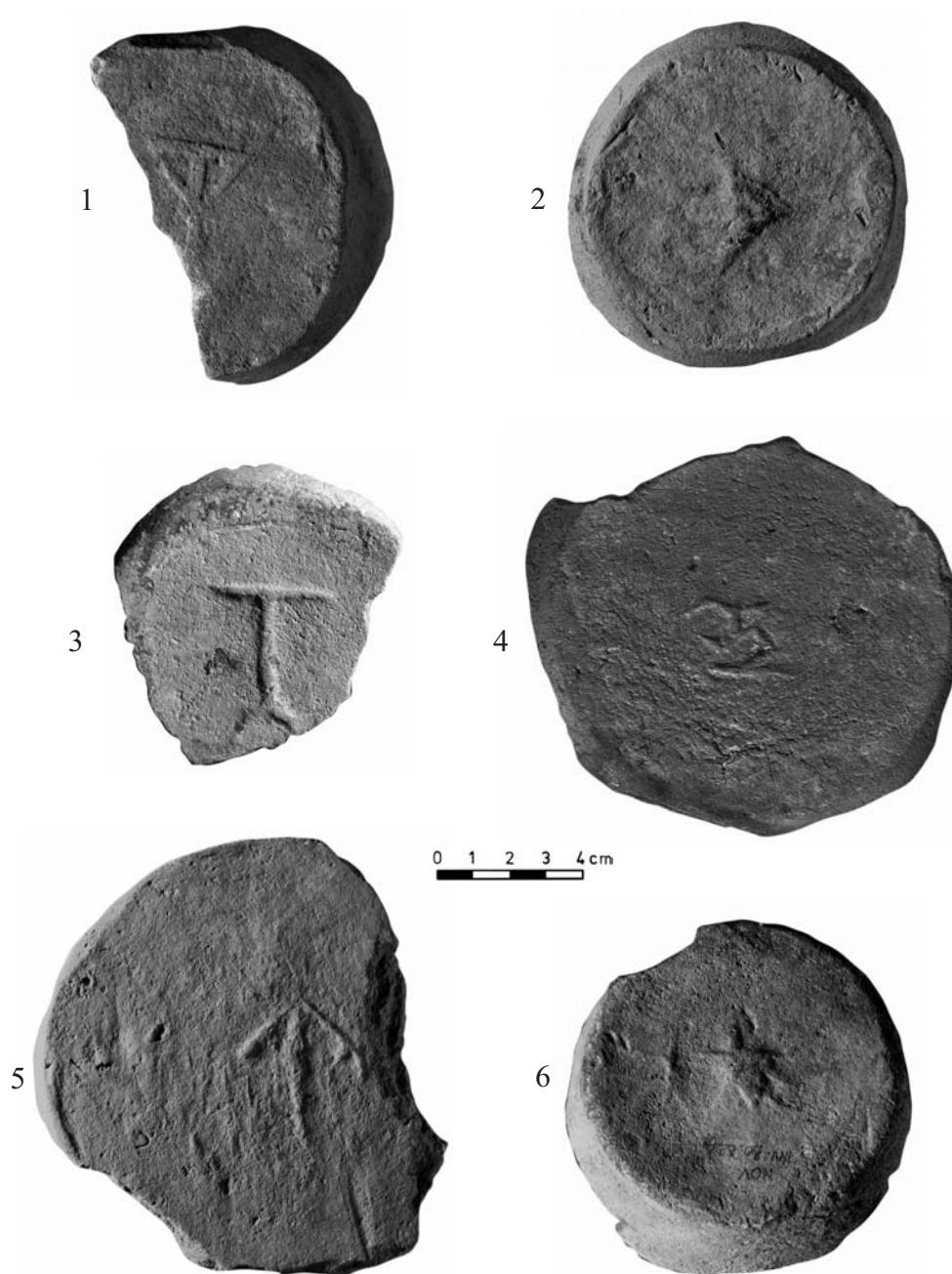

44

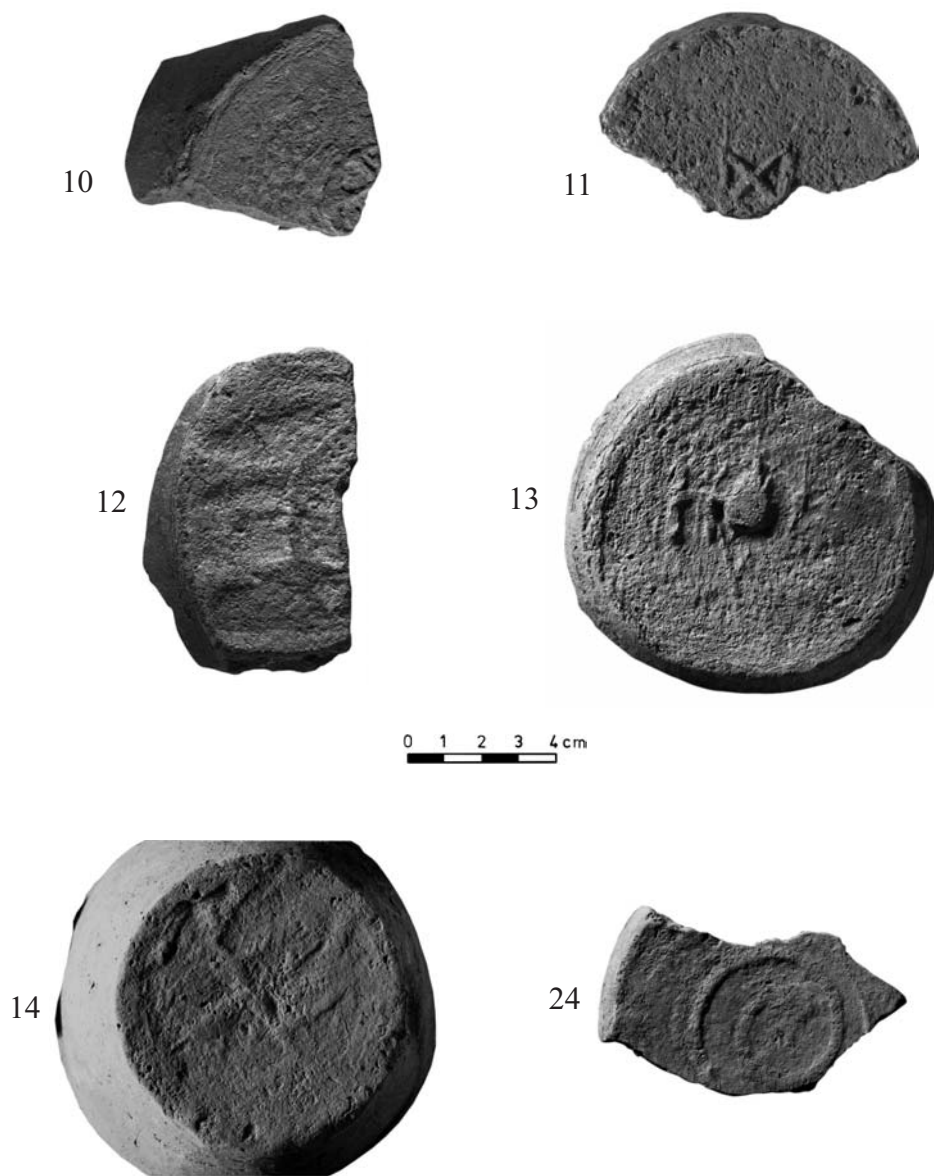
46

Pl. III. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.
Pl. III. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea
(Noviodunum) - Tulcea County.

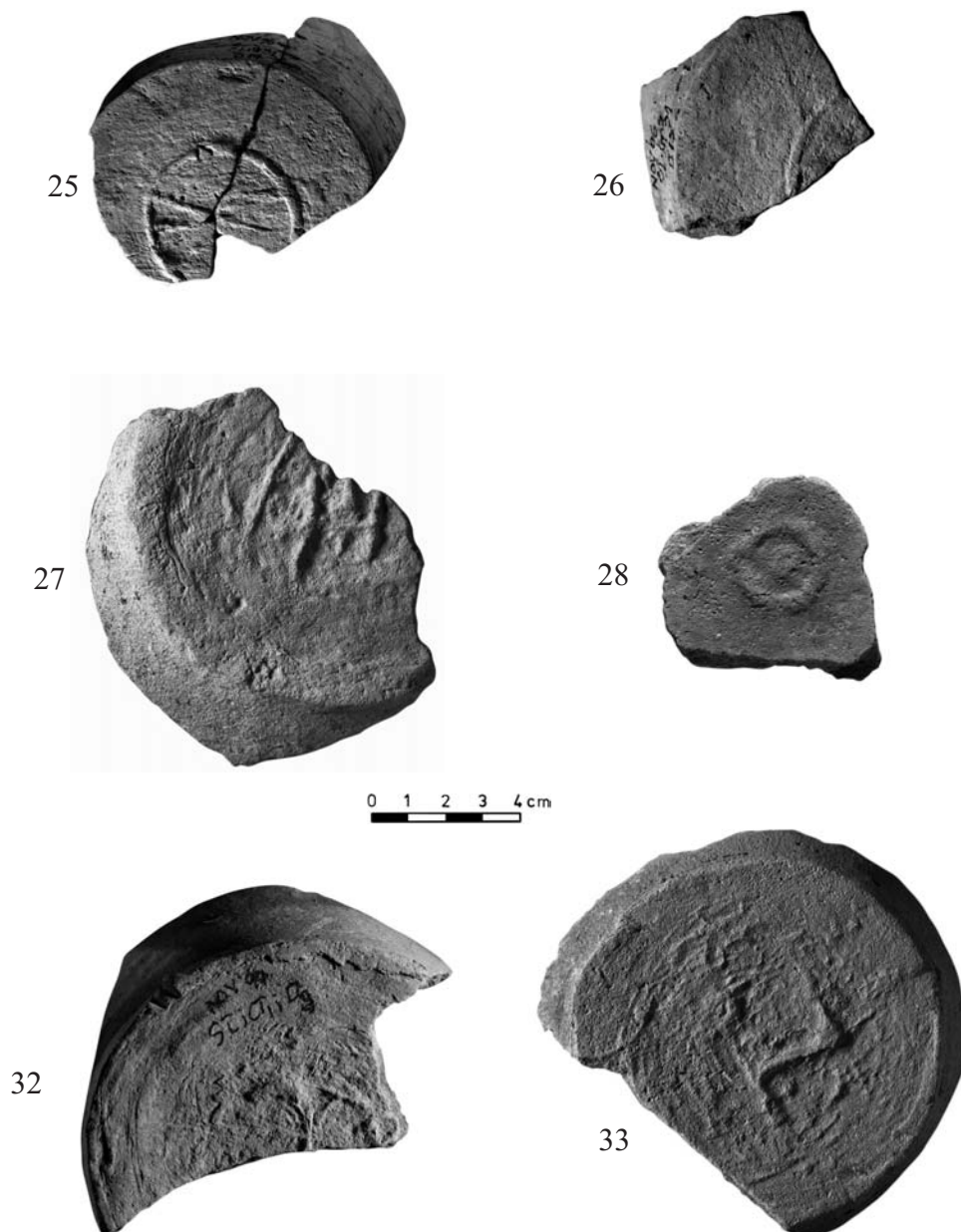

Pl. IV. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.

Pl. IV. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea (Noviodunum) - Tulcea County.

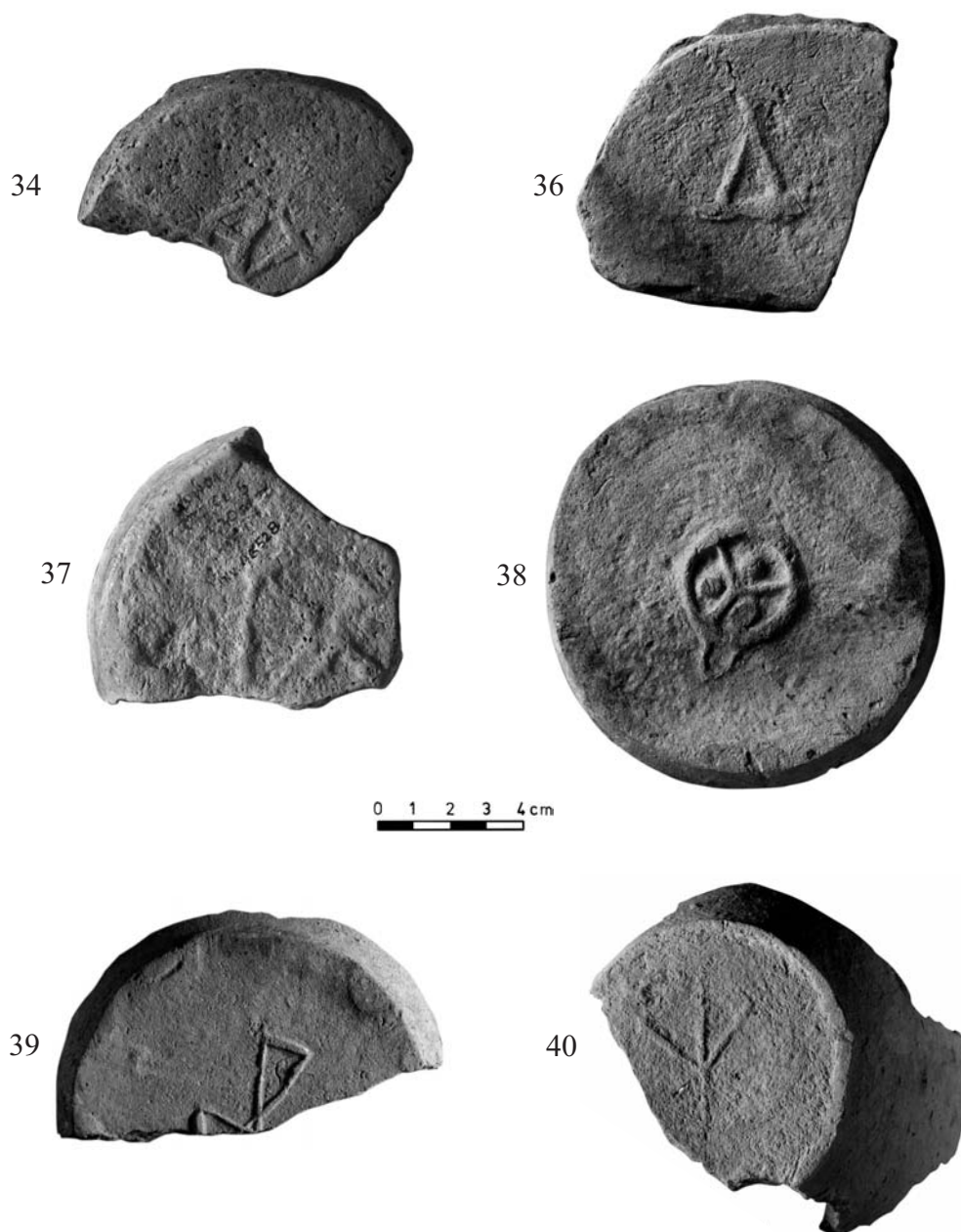

Pl. V. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.
Pl. V. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea (Noviodunum) - Tulcea County.

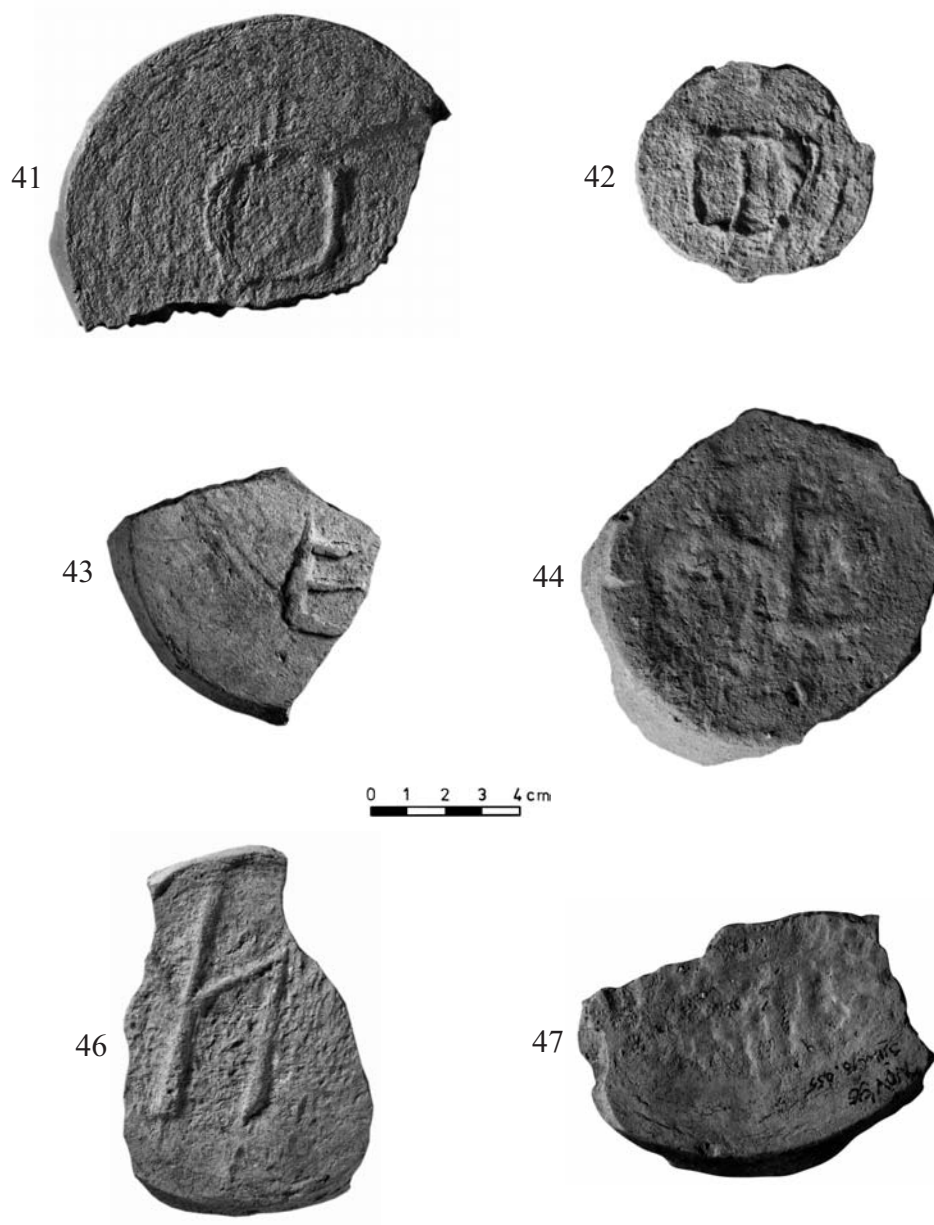

Pl. VI. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.

Pl. VI. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea (Noviodunum) - Tulcea County.

Pl. VII. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.
Pl. VII. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea (Noviodunum) - Tulcea County.

Pl. VIII. Mărci de olar descoperite la Isaccea (Noviodunum) - jud. Tulcea.
Pl. VIII. Fragmentary bottoms of ceramics mark-bearing vessels, discovered in Isaccea (Noviodunum) - Tulcea County.